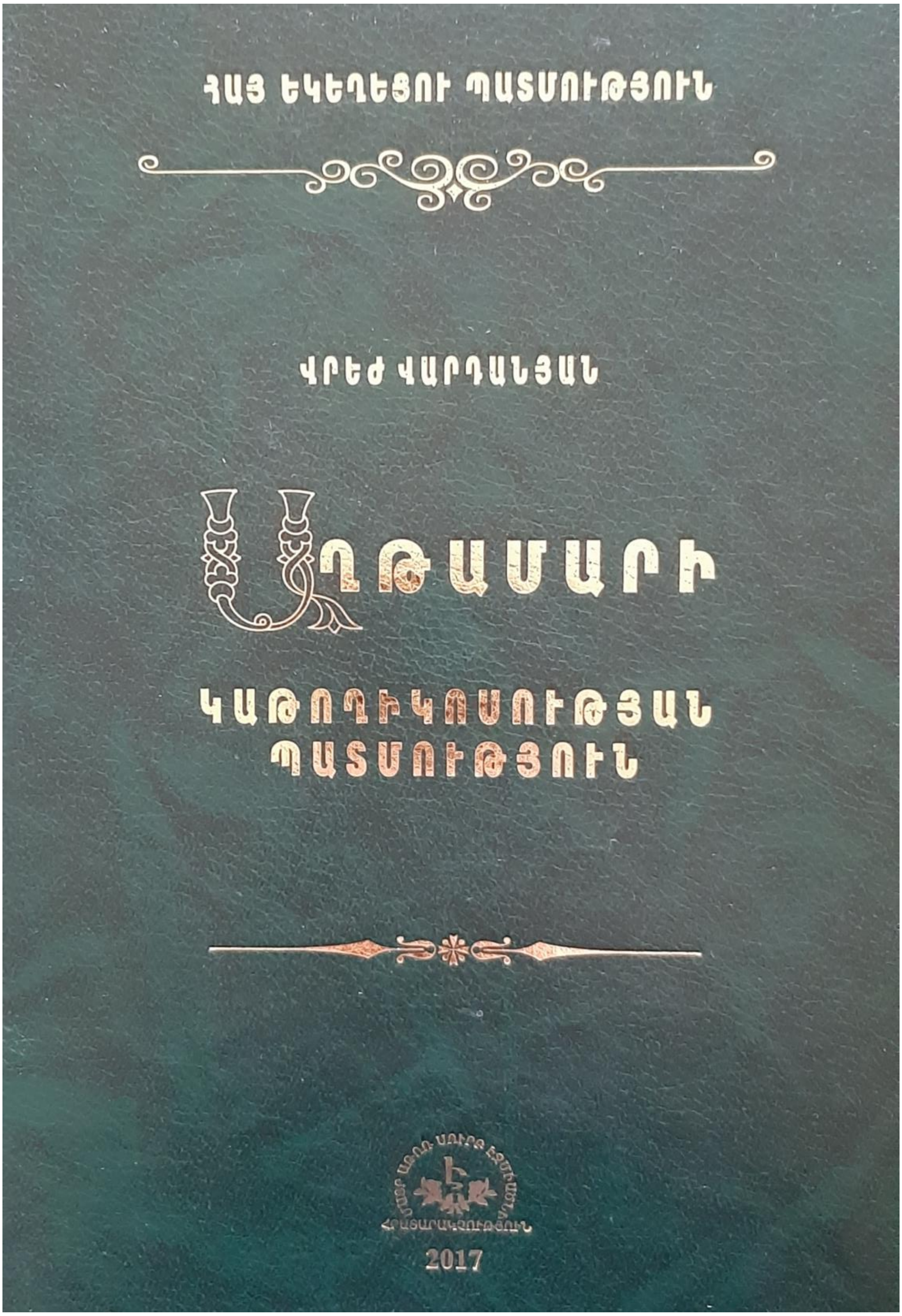
ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
ԱՂԹԱՄԱՐԻ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ
2017

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ
«ԳԱՐԵԳԻՆ Ա» ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ-ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ,
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԲՆԱԳՐԵՐ
ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ,
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԱՂԹԱՄԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

7074

БИБЛИОТЕКА Института истории АН Арм. ССР

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ - 2017

ՀՏԴ 27-9
ԳՄԴ 86.37
Վ 301

Տպագրվում է նրաշխավորությամբ
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի
Հրատարակչական խորհրդի

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
Վ 301 ԱՂԹԱՄԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ/ Վ. Վարդանյան:– Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին.- Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Հրատարակչություն, 2017. – 336 էջ +1 ներդիր:

Մենագրությունն ընդգրկում է Աղթամարի Կաթողիկոսության պատմությունը՝ սկզբնավորումից մինչև լուծարում (1113-1895 թթ.): 1021 թ. սելջուկ-թուրքերի հարձակումների և Բյուզանդական կայսրության նենգաադրուժ քաղաքականության զոհ դարձած Վասպուրականի թագավորության ազատանին գաղթեց Հայրենի երկրից, սակայն հասարակ ժողովուրդը և նրան սպասարկող հոգևոր դասը մնացին տեղում: Հայրենի եզերքը չլքեցին նաև Արծրունիների կրտսեր ճյուղերից Խեդենեկյանները, որոնք ամրանալով Վանա լճի ափեզերքի Ամյուկ ամրոցում և Աղթամար կղզում, լճափնյա մի քանի գյուղերում պահպանեցին իրենց կիսանկախ իշխանությունը՝ այն միահյուսելով հոգևոր-եկեղեցական իրավազորությանը:

Հավատարիմ մնալով ավանդաբար նվիրագործված հայադավան վարդապետությանը, Վասպուրականի, Մոկքի և հարակից գավառների ազգաբնակչությունը դիմացավ դաժան փորձություններին՝ նաև շնորհիվ Աղթամարի աթոռի կենսախրախույս քարոզչության՝ պահպանելով նախնյաց հավատքն ու սրբությունները, ազգային ոգին ու բարոյական դիմագիծը:

Պահպանելով քրիստոնեական հավատը՝ Աղթամարին ապավինած ժողովուրդը զորացրեց իր հոգևոր ներքին զարգացումը և ապահովեց իր բարոյական գոյությունը: Աղթամարի վանքը և նրա շուրջը համախմբված կրթական և լուսավորական կենտրոնները դարձան հայ մշակույթի ու գիտության ջահակիրները:

Նախատեսված է Հայ եկեղեցու պատմությամբ հետաքրքրվող լայն շրջանակների համար:

ՀՏԴ 27-9
ԳՄԴ 86.37

Տպագրվում է մեկենասությամբ
«ՍԱՐԳԻՍ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ

ISBN 978-9939-59-176-6
9 789939 591766

ISBN 978-9939-59-176-6

© Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2017
© Վարդանյան Վրեժ, 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն ....

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ
ԱՂԹԱՄԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 1113-1650-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Գլուխ առաջին
Աղթամարի կաթողիկոսության հիմնադրումը..17
Գլուխ երկրորդ
Խեղենեկյան-Արծրունիներն Աղթամարի կաթողիկոսներ
(XIIդ.-XIII դ. առաջին կես)..29
Գլուխ երրորդ
Առաջին Սեֆեդինյան-Արծրունիներն Աղթամարի գահաթոռին..........34
Գլուխ չորրորդ
Զաքարիա Ա Սեֆեդինյան հայրապետի ժամանակը............................38
Գլուխ հինգերորդ
Աղթամարի կաթողիկոսությունը 1337-1393 թթ.. 51
Գլուխ վեցերորդ
Դավիթ Գ-ն Աղթամարի կաթողիկոս..62
Գլուխ յոթերորդ
Զաքարիա Գ Աղթամարի կաթողիկոսը և նրա խաղացած դերը
Հայոց Մայր Աթոռը Սսից Ս.Էջմիածին տեղափոխելու ընթացքում....83
Գլուխ ութերորդ
Զաքարիա Գ-ն Էջմիածնի կաթողիկոս: Կյանքի վերջին տարիները..89
Գլուխ իններորդ
Ստեփանոս Դ Աղթամարցու հայրապետությունը 104
Գլուխ տասներորդ
Աղթամարի կաթողիկոսությունը
XV դ. վերջին և XVI դ. սկզբներին.. 117
Գլուխ տասնմեկերորդ
Աղթամարի բանաստեղծ-կաթողիկոսը՝ Գրիգորիս Ա-ը
և հաջորդները (Գրիգորիս Բ և Գ) 129
Գլուխ տասներկուերորդ
Ստեփանոս Ե հայրապետը...151

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ
ԱՂԹԱՄԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՅԹՈՒՄ

Գլուխ առաջին
Աղթամարի աթոռը 1650-1670-ական թվականներին 167
Գլուխ երկրորդ
Հովհաննես Թութունջին Աղթամարի աթոռակալ:
Նրա քաղաքական դեգերումները 173
Գլուխ երրորդ
Աղթամարի կաթողիկոսությունը
XVII դ. վերջերին և XVIII-ի առաջին կեսին 185
Գլուխ չորրորդ
Աղթամարի աթոռը XVIII դ. երկրորդ կեսին 200
Գլուխ հինգերորդ
Աղթամարի կաթողիկոսությունը XIX դարի առաջին կեսին 214
Գլուխ վեցերորդ
Աղթամարի կաթողիկոսությունը 1850-ական թվականներին 221
Գլուխ յոթերորդ
Պետրոս Բյուլբյուլ հայրապետը:
Նրա սպանության հանգամանքները 230
Գլուխ ութերորդ
Խաչատուր Շիրոյանի աթոռակալության շրջափուլը 244
Գլուխ իններորդ
Աղթամարի աթոռը 1896-1904 թթ. 268
Գլուխ տասներորդ
Աղթամարի աթոռը 1904-1913 թթ. 277
Գլուխ տասնմեկերորդ
Աղթամարի աթոռն Առաջին համաշխարհային
պատերազմի տարիներին 294
Վերջաբան 307

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

Սկզբնաղբյուրներ 312
Ա. Ձեռագիր և արխիվային նյութեր 312
Բ. Տպագիր սկզբնաղբյուրներ 315
Ուսումնասիրություններ 318
Պարբերական մամուլ

ԱՆՎԱՆԱՑԱՆԿԵՐ 320
1. Անձնանուններ 327
2. Տեղանուններ

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԱՂԹԱՄԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Լեզվաոճական խմբագիր՝
Ա. Սահակյան

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ
Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ - 2017

Հրատարակչական բաժնի տնօրեն՝ Շահե Ծ. վրդ. Անանյան
Հրատարակչական խորհրդի անդամներ՝ Գևորգ եպս. Սարոյան, Զաքարիա վրդ. Բաղումյան, Գարեգին վրդ. Համբարձումյան, Ա. Մադոյան, Գ. Տեր-Վարդանյան
Սրբագրիչ՝ Ն. Գրիգորյան
Էջադրումը՝ Ղևոնդ ավ. քահանա Մայիլյան, Ոսկան քահանա Հովհաննիսյան
Անվանացանկերը կազմեց՝ Ղևոնդ ավ. քահանա Մայիլյան

Թուղթ՝ օֆսեթ 80 գր., չափսը՝ 70x100 1/16,
ծավալը՝ 336 էջ + 1 ներդիր, տպաքանակը՝ 300:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՏՊԱՐԱՆ